

Hoe houd je zelf je vak(didactische)kennis bij? *Een uitwerking voor Nederlands*

Piet-Hein van de Ven

Het domein vakdidactiek Nederlands

Het domein van de vakdidactiek Nederlands is omvangrijk. Het beslaat het onderwijs ‘taal’ in het basisonderwijs, het schoolvak Nederlands in het voortgezet en in het volwassenenonderwijs, de vakdidactiek Nederlands aan de lerarenopleidingen en de taalvaardigheid van de studenten in de lerarenopleidingen en diverse andere sectoren in het hoger onderwijs. Bovendien betreft de vakdidactiek het onderzoek naar het leren en onderwijzen van ‘taal’, van het schoolvak Nederlands.

De vakdidactiek Nederlands sluit nauw aan bij die van de didactiek van Nederlands als tweede taal (NT2) en bij Taalgericht VakOnderwijs, in het bijzonder betreft het de rol van taal bij leren en onderwijzen van andere schoolvakken. Deze domeinen betreffen het probleem van schooltaal en thuistaal, respectievelijk het probleem van het leren van vakbegrippen en de vakspecifieke denkwijzen die ten minste ten dele in taal waarneembaar zijn. We verwijzen hiervoor naar de websites van het Expertisecentrum LerarenOpleidingen Nederlands en Diversiteit (Leoned, zie www.leoned.nl) en van het Platform TaalGericht VakOnderwijs (www.taalgerichtvakonderwijs.nl). Beide domeinen krijgen ook internationaal veel aandacht (zie de website van de Language Policy Division van de Raad van Europa:

www.coe.int/t/dg4/linguistic/. Toonaangevende publicaties in dezen zijn : Van de Laarschot (1997), Hajer & Meestringa (2004). Over de rol van taal bij leren en onderwijzen: Van der Aalsvoort & Van der Leeuw (1992); belangrijke Engelstalige publicaties zijn onder meer Mercer (2008), Nystrand e.a. (1997), Renshaw & Brown (2007).

We beperken ons hieronder voornamelijk tot de didactiek van het Nederlands als eerste taal.

Kennisbasis vakdidactiek Nederlands

De kennisbasis voor de vakdidactiek Nederlands is breed en wordt in eerste instantie gevormd door disciplines als literatuurwetenschap, taalwetenschap, taalbeheersing en communicatietheorie. Daarbij passen twee kanttekeningen. Ten eerste bestaan deze disciplines uit tal van subdisciplines, die sterk uiteen kunnen lopen in hun kennistheoretische en methodologische uitgangspunten (Leezenberg & De Vries, 2003). Ten tweede wordt over de relatie vakwetenschap-vakdidactiek wisselend gedacht. Daarbij moet men in acht nemen dat vakwetenschap en vakdidactiek een ander object van reflectie en onderzoek kennen. De vakwetenschap bestudeert ‘taal’ en ‘literatuur’ in hun vele verschijningsvormen, de vakdidactiek richt zich op het leren en onderwijzen van taal en literatuur, in heden en verleden, binnen- en buitenland (Van de Ven, 1996, 2002; zie ook de special ‘Taalkunde en het schoolvak Nederlands, *Levende Talen* 2010). Naast de vakwetenschap vormen pedagogie, psychologie, geschiedenis, filosofie, algemene didactiek, onderwijskunde en (onderwijs)sociologie belangrijke kennisbronnen (Schuster 1999, Van de Ven, 2002; zie de respectievelijke lemmata in deze kennisbasis). In toenemende mate biedt ook vakdidactisch onderzoek een bron van kennis.

Verschil van opvattingen

Over het schoolvak ‘taal’ in het basisonderwijs, respectievelijk ‘Nederlands’ in het voortgezet onderwijs bestaan verschillende opvattingen – vergelijkbare verschillen van opvattingen doen zich overigens ook in het buitenland voor (Sawyer & Van de Ven, 2007). De vakdidactiek betreft dan ook in eerste instantie de keuzes voor het wat, hoe en waartoe van het vak in de diverse onderwijssectoren:

- *Wat* is de inhoud van het vak;
- *hoe*, met welke didactiek moet het vak onderwezen en geleerd worden,
- *waartoe* wordt het vak gegeven, wat zijn de doelen die met het vak bereikt moeten worden.

Naast deze kernvragen is er de vraag naar het *waarom* van het vak. Die vraag betreft niet alleen de argumenten die worden gebruikt voor de gekozen doelen, inhouden en didactiek, maar vooral ook een historische schets van het schoolvak: wat waren de argumenten die het vak zijn plaats in het curriculum hebben verschaft, en waarom staat die status ter discussie met name in zogenoemd 'geïntegreerd taalonderwijs' en 'leergebieden' (zie bijv. Ebbers, 1994; Jaspaert, 2006).

In grote lijnen zijn vier verschillende opvattingen te onderscheiden, deels op basis van historisch, deels op basis van empirisch onderzoek:

- 1 een 'literair-grammaticale' opvatting. Dit is de langst bestaande opvatting, die de inhoud van het schoolvak ontleent aan de universitaire vakwetenschap en vooral cultuuroverdracht beoogt.
- 2 Een opvatting die 'persoonlijke vorming' nastreeft, en zich ent op met name de reformpedagogiek
- 3 Een 'communicatieve' opvatting die een sterke emancipatoire doelstelling kent
- 4 Een utilitaire opvatting die zich vooral richt op het belang van het vak voor de kenniseconomie (Van de Ven, 1996; Sawyer & Van de Ven, 2007; zie voor literatuuronderwijs Janssen, 1998; zie ook de special 'Taalkunde en het schoolvak Nederlands, *Levende Talen* 2010).

Deze vier opvattingen ontstaan na elkaar in de loop van de negentiende en twintigste eeuw, en doen nu nog alle vier opgeld. Elke opvatting kent een eigen selectie van leerstofinhouden (*wat*), eigen doelen (*waartoe*) en een eigen, vaak verborgen visie op leren en onderwijzen (*hoe*). Gepaard aan verschillende opvattingen van het vak zijn de vele klachten over het vak, die overigens zo oud zijn als het schoolvak zelf, van Kalff 1893 tot heden (zie ook Van de Ven, 1986). Die klachten betreffen overigens steeds meer ook de taalvaardigheid van de leraren (in opleiding), ook als is dat op zichzelf niet nieuws (zie onder meer Inspectierapport 1988).

Gebruikscontext

De vakdidactiek Nederlands is van belang in diverse contexten: lerarenopleiding, onderzoek, leerplan- en methode-ontwikkeling. De verschillende opvattingen alsmede de klachtenregen impliceren verder dat de gebruikscontext van de vakdidactiek zich verbreedt tot de publieke en politieke discussie. Die betreft overigens naast klachten en opvattingen ook oude zaken als werkdruk (OTO-rapport 1988; Braas, Couzijn & Van de Ven 1995) en nieuwere aspecten als internationale vergelijking (Jaspaert, 2006).

Professionele ontwikkeling

Het bijhouden en uitbreiden van een kennisbasis voor dit zo brede en heterogene domein vraagt om vier samenhangende en vaak samenvallende activiteiten:

- Contact met het onderwijsveld
- Reflectie op de eigen praktijk
- Het deelnemen aan conferenties, studiedagen, na- en bijscholing
- Het bestuderen van schriftelijke en digitale bronnen.

Al deze activiteiten zijn gericht op de bevordering van kennis en inzicht in het *wat*, *hoe*, *waartoe* en *waarom* van het schoolvak.

Contact met het onderwijsveld

Het is raadzaam als lerarenopleider en vakdidacticus in contact met het onderwijsveld te blijven. Dat kan via lesbezoek waarbij studenten en lio's worden geobserveerd, maar beter nog door zelf lessen te (blijven) geven, door contact met leerlingen en collega's Nederlands. Zo doende blijft de eigen ervaringskennis actueel en neemt men kennis van ervaringen van leraren en leerlingen.

Reflectie op de eigen praktijk

Het is raadzaam kritisch naar de eigen praktijk te blijven kijken. Deze activiteit kan vele vormen aannemen, waarbij centraal staat dat men de eigen praktijk beziet vanuit ook andere dan het eigen perspectief (Van de Ven, 2009). Men kan opnames maken van eigen lessen en die met collega's bespreken of die bezien vanuit (vakdidactische) theorie. Men kan team teaching realiseren waarin een 'alter ego' het eigen handelen van problematiseren. Men kan actieonderzoek doen naar de eigen praktijk (zie Ponte & Van de Ven 2010).

Deelnemen aan conferenties, studiedagen, na- en bijscholing

Voor de vakdidactiek Nederlands zijn enkele jaarlijks terugkerende bijeenkomsten van belang:

De conferentie *Het schoolvak Nederlands*, een Nederlands-Vlaams samenwerkingsverband, ondersteund door de Nederlandse Taalunie. Deze conferentie presenteert onderzoek naar en praktijkkennis over het schoolvak in basis- en voortgezet onderwijs en publiceert presentaties in conferentiebundels, zie

http://taalunieversum.org/onderwijs/conferentie_het_schoolvak_nederlands.

De universiteit van Groningen organiseert de 'dag van taal, kunsten en cultuur'. Zie

<http://www.rug.nl/uocg/professionalisering/studiedagen/dagtkc/index>.

De universiteit van Leiden organiseert jaarlijks de 'Good Practice Day Talen:

<http://www.iclon.leidenuniv.nl/docent-management/scholing-zittende-docenten/gpd/good-practice-day-talen.html> Verder kennen alle lerarenopleidingen hun bij- en

nascholingsaanbod. Daarvoor verwijzen we naar de websites van de onderscheiden instituten. Vakdidactisch onderzoek kan worden gepresenteerd tijdens de jaarlijkse Onderwijs Research Dagen georganiseerd onder auspiciën van de Vereniging voor Onderwijs Research (VOR, zie <http://www.vorsite.nl>) en het Vlaams Forum voor Onderwijsresearch (VFO). Vakdidactisch onderzoek kan ook worden gepresenteerd tijdens het jaarlijkse congres van de Vereniging LerarenOpleiders Nederland en de Vereniging LerarenOpleiders Vlaanderen (Velon, resp. [Velon.nl](http://www.velon.nl)).

Het bestuderen van schriftelijke en digitale bronnen.

Belangrijke *schriftelijke* bronnen zijn didactische handboeken. Voor het basisonderwijs: *Portaal* (Paus e.a.2002), *Taalonderwijs ontwerpen* (Huizenga & Robbe, 2009), *Taaldidactiek* (Van Koeven, Vreman & Bernink, 2010). Voor het voortgezet onderwijs: *Nederlands in de onderbouw* (Bonset. De Boer & Ekens, 2010) en *Nederlands in de tweede fase* (Projectgroep Nederlands V.O, 2002).

Belangrijke tijdschriften: *Levende Talen Tijdschrift* biedt voornamelijk resultaten van onderzoek naar het schoolvak Nederlands en vreemde talen; *Levende Talen Magazine* presenteert vooral gesystematiseerde praktijkervaring (zie www.Levendetalen.nl). Datzelfde geldt voor het Vlaamse tijdschrift *VONK* (www.von.be) Zie ook de website van de Nederlandse Taalunie: <http://taalunieversum.org/>, die een uitgebreid archief van biedt van Nederlandse, Vlaamse en Surinaamse tijdschriften.

Het *Tijdschrift voor Lerarenopleiders* (VELON/VELOV) en ook *Pedagogische Studiën* (VOR) bevatten soms ook artikelen van belang voor de vakdidactiek Nederlands. Ook het tijdschrift *Didaktief* wil regelmatig aandacht vragen voor vakdidactisch onderzoek Nederlands. Voor het basisonderwijs is onder meer *Jeugd in School en Wereld* van belang (www.JSW-online.nl).

Het vakdidactisch onderzoek verricht in Nederland en Vlaanderen van 1969 tot en met 2007 is gepubliceerd in Hoogeveen & Bonset (1998) resp. Bonset & Braaksma (2008). Dit onderzoek is ook te vinden op de website van de Nederlandse Taalunie, een website die naast onderzoek ook veel informatie biedt over taalbeleid en taalonderwijs. Voor het voortgezet onderwijs is zeker van belang de SLO-serie *Studie en Onderzoek* (SLO.nl).

Naast de website van de taalunie zijn er vele websites van belang voor de vakdidactiek Nederlands. Ze bieden informatie die vaak ook schriftelijk gepubliceerd is. We wijzen op de kennisbasis voor de Pabo: www.kennisbasispabo.nl en op de kennisbasis Nederlands voor de tweedegraads lerarenopleiding: http://www.hbo-raad.nl/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=115&Itemid=5Ze.

We gaan hier niet in op algemene websites als kennisnet.nl, docentplein.nl, digischool.nl, al bieden die vaak veel interessante informatie. Kijk bij digischool.nl voorbeeld eens onder 'vaklokaal Nederlands'.

Belangrijke en meer specifieke sites zijn voor literatuuronderwijs bijvoorbeeld: www.literatuuargeschiedenis.nl; www.Lezenvoordelijst.nl; Voor grammatica en taalbeschouwing www.Taalprof.web-log.nl, de site van het Genootschap Onze Taal: www.onzetaal.nl en de site van een min of meer officieel consortium van Nederlandse en Vlaamse taaladviseurs www.taaladvies.net. Ook de site Nederlands.nl biedt veel en veelsoortige informatie.

Internationale oriëntatie.

Hierboven zijn meer dan eens Vlaamse bronnen genoemd. De vakdidactiek Nederlands oriënteert zich ook internationaal. Een probleem daarbij is dat het schoolvak 'Nederlands' lang niet altijd overeenkomt met het vak Duits in Duitsland, Frans in Frankrijk, etc. (zie Herrlitz & Van de Ven, 2007). Een tweede probleem is dat veel publicaties slechts in de nationale taal verschijnen, ook Engelstalige publicaties betreffen vaak slechts het onderwijs Engels in de USA, in het Britse koninkrijk of in Australië en Nieuw-Zeeland. Desalniettemin kan een internationale oriëntatie bijdragen aan meer inzicht over het eigen schoolvak en de eigen vakdidactiek. Een belangrijke, en misschien wel de enige echt internationale bron vormt het tijdschrift *L1 – Educational Studies in Language and Literature*, een digitaal tijdschrift dat verschijnt onder auspiciën van de International Association for the Improvement of Mother Tongue Education (zie de website van de IAIMTE:

<http://www.ilo.uva.nl/Projecten/Gert/iaimte/default.html>.) De IAIMTE houdt elke twee jaar een internationaal congres waarin aandacht voor onderzoek en lerarenopleiding.

De National Council for the Teaching of English (USA, zie NCTE.org) publiceert zowel digitaal als in hard copy tijdschriften als *Language Arts* (basisonderwijs), *English Journal* (voortgezet onderwijs), *English in the Two year College* (beroepsonderwijs). Voor hoger onderwijs verschijnt *College English. Research in the Teaching of English* is een hoog gewaardeerd tijdschrift voor onderzoek. *English Education* richt zich specifiek op de lerarenopleiding. Verwant aan de NCTE is de organisatie die *College Composition and Communication* uitgeeft, een belangrijk tijdschrift voor onderwijs in en onderzoek naar schrijven. Een belangrijk tijdschrift voor onderzoek en lerarenopleiding is het Britse *Changing English* (te vinden via www.informaworld.com) en het Australisch/Nieuw-Zeelandse *English teaching – Practice and Critique*

(<http://edlinked.soe.waikato.ac.nz/research/journal/>) . Een belangrijk handboek is Fleming & Stevens (2009).

In Duitsland zijn *Praxis Deutsch* en *Der Deutschunterricht* aan te bevelen (beide <http://www.friedrich-verlag.de>). Als handboek Schuster (1999). Voor Frankrijk *Le Français aujourd'hui* (<http://www.armand-colin.com/revue/16/le-francais-aujourd-hui.php>). En zo hebben veel landen hun eigen tijdschriften, verenigingen en soms series vakdidactische publicaties. Men kan in dezen profiteren van de vreemde talen die men meester is. Zoektermen als 'het schoolvak – en dat in de specieke vreemde taal, levert al snel resultaat op.

- Aalsvoort, M. van der & Leeuw, B. van der (1992). *Taal, school en kennis*. Eschede: SLO, VALO-M & Nederlandse Taalunie.
- Bonset, H., & Braaksma, M. (2008). *Het schoolvak Nederlands opnieuw onderzocht. Een inventarisatie van onderzoek van 1997 tot en met 2007*. Enschede: SLO.
- Bonset, H., M. de Boer & T. Ekens (2001). *Nederlands in de onderbouw. Een praktische didactiek*. Muiderberg: Coutinho.
- Braas, C., Couzijn, M. Ven, K. van de (1995). Gelijke monniken? Over de taakbelasting van de leraar Nederlands. *Levende Talen* 496, 18-23.
- Ebbers, D. (2004). Nederlands in een geïntegreerd curriculum: schering en inslag? *Levende Talen Tijdschrift* 5(4), 3-11.
- Fleming, M. & Styevens (2009). *English Teaching in the Secondary School. Linking Theory and Practice*. London: Routledge.
- Hajer, M. & Meestringa, T. (2004). *Handboek taalgericht vakonderwijs*. Bussum: Coutinho.
- Herrlitz, W. & Van de Ven, P.H.(2007) Comparative research on mother tongue education. In Herrlitz, W., Ongstad, S. & Van de Ven, P.H. (eds.)(2007). *Research on mother tongue/L1-education in a comparative perspective: Theoretical and Methodological Issues*. Amsterdam, New York: Rodopi, pp. 13-42.
- Hoogeveen, M. & Bonset, H. (1998). *Het schoolvak Nederlands onderzocht*. Een inventarisatie van onderzoek naar onderwijs Nederlands als eerste en tweede taal in Nederland en Vlaanderen. Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Huizenga, H. & Robbe, R. (2009). *Taalonderwijs ontwerpen*. Groningen: Noordhoff Uitgevers bv.
- Inspectierapport (1988). *Nederlandse taal en letterkunde op de PABO. Een verslag van een onderzoek naar de stand van zaken m.b.t. het onderwijs in de Nederlandse taal en letterkunde op de PABO*. Inspectierapport 28. Inspectie Hoger Onderwijs. 's Gravenhage: Staatsdrukkerij.
- Janssen, T. (1998). *Literatuuronderwijs bij benadering. Een empirisch onderzoek naar vormgeving en opbrengsten van het literatuuronderwijs Nederlands in de bovenbouw van het havo en vwo*. Amsterdam: Thesis Publishers
- Jaspaert, K. (red.) (2006). *Onderwijs Nederlands tussen gisteren en morgen. Rapport van de werkgroep Onderwijs van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.
- Kalff, G. (1893). *Het onderwijs in de moedertaal*. Amsterdam: J.H. de Bussy.
- Koeven, E. van, Vreman, M & Beernink, R. (red.) (2010). *Taaldidactiek*. Zutphen: ThiemeMeulenhoff.
- Laarschot, M. van de (1997). *Lesgeven in meertalige klassen. Handboek Nederlands als tweede taal in het voortgezet onderwijs*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Leezenberg, M. & De Vries, G. (2003). *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

- Mercer, N. (2008). Talk and the Development of Reasoning and Understanding. *Human Development* 51, 90-100.
- Nystrand, M., Gamoran, A., Kachur, R., Prendergast, C. (1997). *Opening Dialogue. Understanding the Dynamics of Language and Learning in the English Classroom*. New York, London: Teachers College, Columbia University.
- OTO-rapport (1988). *Leraar, tot (w)elke prijs. Eindverslag van het Onderzoek Taak en Organisatie OTO*. Tilburg: IVA, instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk onderzoek van de Katholieke Universiteit Brabant, mei 1988 (OTO-rapport nr. 10).
- Paus, H., Bachini, S., Dekkers, R., Pullens, T. & Smits, M. (2002). *Portaal. Praktische taaldidactiek voor het primair onderwijs*. Bussum: Coutinho.
- Ponte, P. & Van de Ven, P.H. (2010). *Waarom/waartoe onderzoek ik mijn eigen praktijk?* Zie het domein Onderzoek van deze kennisbasis.
- Projectgroep Nederlands V.O (2002). *Nederlands in de 2e Fase. Een praktische didactiek*. Bussum: Coutinho.
- Renshaw, P. & Brown, R. (2007). Formats of classroom talk for integrating everyday and scientific discourse: replacement, interweaving, contextual privileging and pastiche. *Language and Education* 21 (6), 531-549.
- Sawyer, W. & Van de Ven, P.H. (2007). Starting points: paradigms in mother tongue education. In: *L1- Educational Studies in Language and Literature* 7 (1), 5-20
- Schuster, K. (1999), *Einführung in die Fagdidaktik Deutsch*. Hohengehren: Schneider verlag.
- Ven, P.H. van de (1986). Honderd jaar kommer en kwel. Klachten over taalgebruik en taalonderwijs. Een bijdrage ter discussie. *Moer* 3, 2-11.
- Ven, P.H. van de (1996). *Moedertaalonderwijs. Interpretaties in retoriek en praktijk, heden en verleden, binnen- en buitenland*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Ven, P.H. van de (2002). Vakdidactiek en lerarenopleiding Nederlands. *Velon Tijdschrift* 2002, 23 (2), 7-13.
- Van de Ven, P.H. (2009). Reflecteren: het belang van kennis. *Tijdschrift voor lerarenopleiders* 30 (1), 22-28.